

מעשר כספים ממשכורת צבאית

הקדמה:

לאחר שהקב"ה מתגלה ליעקב אבינו בחלום, ומבטיח לו שזרעו ירבה ויירש את ארץ ישראל, יעקב מתעורר משנתו ונוזר: "וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך". בכדי לזכור שכל אשר לנו הוא מידו הרחבה של הבורא, יש להקפיד לתת חלק מהממון לקיום רצון הבורא, כפי שאמר דוד המלך: "כי ממך הכל ומידך נתנו לך".

שאלה: האם חייל חייב להפריש מעשר כספים מהמשכורת הצבאית?

א. מקור הדין

בפרשת ראה מבוארת החובה לעשר את כל תבואת השדה בכל שנה:

דברים פרק יד פסוק כד:

עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה.

הגמרא דורשת על כך:

תלמוד בבלי מסכת תענית דף ט עמוד א:

'עשר תעשר' - עשר בשביל שתתעשר. אשכחיה (מצאו) רבי יוחנן לינוקא (הבן של) דריש לקיש, אמר ליה: אימא לי פסוקיך! (אמור מה למדת היום) אמר ליה: 'עשר תעשר'. אמר ליה: ומאי 'עשר תעשר'? אמר ליה: עשר בשביל שתתעשר. אמר ליה: מנא לך? אמר ליה: זיל נסי (תנסה). אמר ליה: ומי שרי לנסוייה (וכי מותר לנסות את) להקדוש ברוך הוא? והכתיב 'לא תנסו את ה'! אמר ליה: הכי אמר רבי הושעיא: חוץ מזו.

❖ חווה דעתך, מדוע מותר "לנסות את ה'" בנתינת מעשר כספים?

הסבר לכך כתב הרדב"ז:

שו"ת רדב"ז חלק ג סימן תמא:

וטעמא דמילתא משום תקנת העניים.

ב. תוקף מצוות מעשר כספים

תוספות מביאים מדברי הספרי, שלמד את חובת מעשר כספים מדרשת הפסוקים:

תוספות תענית דף ט עמוד א:

עשר תעשר - הכי איתא בסיפרי: 'עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה', אין לי אלא 'תבואת זרעך' שחייב במעשר, רבית ופרקמטיא (סחורה) וכל שאר רווחים מניין? תלמוד לומר: 'את כל', דהוה מצי למימר (היה יכול לומר) את תבואתך, מאי 'כל'? לרבות רבית ופרקמטיא וכל דבר שמרויח בו.

לעומת זאת, המהר"ם מרוטנבורג נקט שמעשר כספים הוא מנהג:

שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סימן עד:

מעוֹת מעשר... דאף על פי שאינו מן התורה אלא מנהג.

השולחן ערוך פסק בעקבות הרמב"ם:

שולחן ערוך יורה דעה סימן רמט סעיף א:

שיעור נתינתה (נתינת צדקה), אם ידו משגת יתן כפי צורך העניים. ואם אין ידו משגת כל כך, יתן עד חומש נכסיו, מצוה מן המובחר; **ואחד מעשרה, מדה בינונית**; פחות מכאן, עין רעה. וחומש זה שאמרו, שנה ראשונה מהקדו, מכאן ואילך חומש שהרויח בכל שנה.

וביאר החיד"א שדעת השולחן ערוך כתוספות, אך הכריע שאין החיוב מדאורייתא אלא מדרבנן:

ברכי יוסף יורה דעה סימן רמט ס"ק ג:

ואחד מעשרה מדה בינונית וכו'. כן כתב הרמב"ם. ומרן (השולחן ערוך) לא השמיענו מהיכא נפקא ליה (מהו מקורו)... ונראה דנפקא ליה מהספרי שהביאו התוספות פ"ק דתענית דף ט' ע"א... ופשיטא דהוי דרבנן.

❖ מדוע פשוט בעיני החיד"א שחייב מעשר כספים אינו מן התורה?

הב"ח נקט להלכה שאין חובה מן הדין להפריש מעשר כספים:

ב"ח על הטור יורה דעה סימן שלא:

מה שאדם מעשר ממה שמרויח במשא ומתן ככספים ושאר רווחים אינו בכלל זה (מעשר עני שצריך לתתו לעניים דוקא) **ויכול ליתן ממנו (ממעשר כספים) לצדקה ולפדיון שבויים, שהרי אינו חייב בה לא מן התורה ולא מדרבנן.**

ואילו חתנו, ה"ט השיג עליו מדברי השולחן ערוך הנ"ל:

ט"ז יורה דעה סימן שלא ס"ק לב:

ומורי וחמי ז"ל (הב"ח) כתב שהמעשר של ממון שלנו אין בו חיוב לא מן התורה ולא מדרבנן, ותמהתי שהרי ראש סימן רמ"ט מבואר שחייב גמור הוא, כמו שכתבו כל הפוסקים והבית יוסף בשם ירושלמי.

❖ חווה דעתך, האם חלה חובת מעשר כספים על מי שמצבו הכלכלי ירוד?

ג. נתינת חומש מנכסיו

הגמרא בכתובות דנה בשיעור המקסימלי של נתינת צדקה:

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף נ עמוד א:

א"ר אילעא: באושא התקינן, המבזבז (נכסיו לצדקה) - אל יבזבז יותר מחומש. תניא נמי הכי: המבזבז - אל יבזבז יותר מחומש (מנכסיו), שמא יצטרך לבריות... אמר רב נחמן, ואיתימא רב אחא בר יעקב: מאי קרא (מהיכן למדים זאת)? 'וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך' (שני עשורים, היינו חמישית מנכסיו).

בירושלמי, תקנת אושא מופיעה בצורה קצת שונה:

תלמוד ירושלמי מסכת פאה פרק א הלכה א:

באושא נמנו שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצוה.

'והגית בו' - דפי לימוד עצמי לחיילי צה"ל

❖ מדוע יש להקדים את פרנסת בני ביתו לנתינת מעשר כספים לאחרים?

לעומת דברי האבקה רוכל, יש מהאחרונים שנקטו, שאין חובה להפריש מעשר כספים מהקרן אלא מהרווחים בלבד, ומאידך הצריכו להפריש מעשר גם מהכסף העומד לפרנסת בני ביתו:

ערוך השולחן יורה דעה סימן רמט סעיף ז:

וכן הוא דבר פשוט שהריוח מחשבין בכל שנה ושנה מראש השנה עד ראש השנה, ואם בשנה זו היו לו עסקים שיש שהריוח בהם יש שהפסיד בהם, עושה חשבון כללי, ומה שנשאר ריוח נותן מעשר לצדקה. **ובכלל ריוח נחשב רק הריוח הנקי וכל ההוצאות שהיה לו על העסק אף מה שנשע הוא בדרך ואכל ושתה הכל נחשב על ההוצאות העסק ומנכה הכל, ומה שנשאר ריוח אחר ניכיו כל ההוצאות מקרי ריוח אבל הוצאות ביתו לא ינכה...** ורק מה שהיה צדקה בהוצאה כגון שחילק לחם.. יכול לנכות מחלק המעשר. אבל הוצאות בניו ובנותיו הקטנים.. אין זה בכלל צדקה.. דאם לא כן, לעולם לא יגיע לעניים אף פרוטה אחת.

הרב וואזנר סיכם את השיטות השונות, וחילק בין מי שהכנסתו בריווח למי שמתפרנס בצמצום:

שו"ת שבט הלוי חלק ה סימן קלג:

בגדר נכיו הוצאות ומיסים ישנם כמה דרכים: **(א)** יש הסוברים שמנכים מן הריוח כל המיסים באין הבדל בין מס כרגא (שלא תלוי בהכנסה), למס הכנסה, ושאר מיסים, וכן לענין הוצאת הבית, דעת הכנסת הגדולה סימן רמ"ט וקיצור שולחן ערוך שאין צריך להפריש מעשר רק ממה שנשאר אחר הוצאות ביתו, ומחשבים זה כפי הוצאה מינימלית... ובכיו יוסף השיג על זה. ודרכי להורות, דבעלי פרנסה קטנים ומדחיקים עצמם לקיים מצות מעשר כספים יעשו כהכנסת הגדולה ויורידו הוצאות הבית וכו', אבל בעלי פרנסה גדולים יחמירו לכתחלה כהברי יוסף. **(ב)** יש דרך שני והוא כנראה הסכמת הפוסקים, וכן דעת נוטה, שמיסים והוצאת המסחר ובכלל זה גם מה שצריך לאכול או להלביש עצמו בשביל המסחר, וכן מלון ונסיעות - הכל מורידים מחיוב מעשר כספים כיון שהוא בגדר הוצאות, אבל הוצאת הבית שהוא ובניו ביתו אוכלים ושותים וכן מלבושים וכו', זה הריוח שחייב במעשר, מלבד אם מחזיק אורחים או יתומים שפשוט שאינו חייב לעשר על זה.

ה. הלכה למעשה

- המשכורת הצבאית של חייל נועדה לסייע לו בהוצאותיו השוטפות. לכן, החייל יכול לנכות מהמשכורת את הוצאותיו השוטפות, ומהנותר יפריש מעשר כספים.
- חייל שאינו צריך את המשכורת לכיסוי הוצאותיו (כגון שכל פרנסתו על הוריו), יפריש עשירית ממנה לצדקה.
- איש קבע שמשכורתו מעבר לנדרש לפרנסת בני ביתו, ראוי שיפריש מעשר מכל משכורתו. במידה ומשכורתו בצמצום ינכה את הנדרש לפרנסת בני ביתו, ומהנותר יפריש מעשר.

❖ דייק בלשון הבבלי והירושלמי, האם הפרשת חומש היא מצווה או היתר?

הבית יוסף הביין שיש מצוה להפריש חומש מנכסיו:

בית יוסף יורה דעה סימן רמט:

וכמה הוא נותן עד חומש נכסיו מצוה מן המובחר... ובפרק נערה שנתפתה, אמר רבי אילעא באושא התקינו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש שמא יצטרך לבריות. ואף על גב דלא משמע מהכא (מכאן) שיהא מצוה לבזבז חומש, דלא קאמר אלא שאם בא לבזבז אל יבזבז יותר מכן, מהירושלמי דריש פיאה (פ"א ה"א) נראה שהוא מצוה. וגם מתלמודא דידן יש לדקדק דמצוה מן המובחר לבזבז חומש, דמיייתי (שהביא) להא דתקנת אושא מדכתיב 'וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך', כלומר תרין עישורי דהיינו חומש.

ד. הפרשת מעשר מדמי קיום

מן השולחן ערוך בשו"ת אבקה רוכל דן באופן חישוב מעשר כספים:

שו"ת אבקה רוכל סימן ג:

ולפי שיש אנשים שמפרישין מעשר מממונם, ולא כראוי, כי מתחילה אין מפרישין מן הקרן עד שיריוחו, ומה שיריוחו אין מפרישין מן הריוח רק מה שיריוחו יותר על הוצאתם מאכילה ושתיה ולבוש ושאר הדברים הצריכין לפיזור, ומהמותר יפרישו. לזה אני אומר, כי אינן יוצאים בזה ידי חובתן. כי צריך בתחלה, כדי שיהיה מותר לנסות השי"ת בו ושיזכר בזה למעלת העושר, **שיעשה חשבון מכל אשר יש לו גם מהקרן ומכל עשרה יפריש אחד לא פחות ולא יותר** ואם ישאר איזה מותר שאינו מגיע לחשבון עשרה יניחנו בכיס לבדו ולא יערבנו עם השאר. ואחר שהפריש מהקרן, יסתחר במעותיו, ובכל חצי שנה יעשה חשבון ויראה **מה שהריוח יותר על כל אשר פיזר בדברים הצריכים לבית**, כמו שאמר, ויקח מעשר כמו שאמרנו. ואם ירצה עוד לעשות יותר ימתינ לעשות חשבון עד סוף השנה, ויפריש מהריוח חמשיית אחרי שבתחלה הפריש מהקרן.

❖ כיצד יש להפריש מעשר כספים לפי האבקה רוכל?

הגר"ע יוסף דייק מדברי האבקה רוכל כדעת פוסקים רבים, שחובת הפרשת מעשר כספים, חלה רק על הרווחים הנותרים לו, אחר ניקוי הסכום הנדרש לו לכלכלת בני ביתו:

שו"ת יחוה דעת חלק ג סימן עו:

הנהוג להפריש מעות מעשר ממשכורתו, ומכל רווחיו, רשאי לנכות מדמי המעשר, דמי פרנסת וכלכלת בניו ובנותיו הגדולים היתרים על גיל שש שנים, ואפילו הם סמוכים על שלחנו... וצדקה גדולה היא (לפרנס את משפחתו) והקרוב קרוב קודם... ואם שעתו דחוקה מבחינה כלכלית, ואין ידו משגת לנהוג מעשר כספים מכל משכורתו או רווחיו (כפי שנהג לעשות), יתנה מראש שיתן המעשר רק לאחר ניכיו הוצאות ביתו. אבל מי שחננו ה' בעושר, וידו משגת, יאחז צדיק דרכו לתת כל המעשר לעניים ולאביונים ולעמלי תורה ולישיבות הקדושות.

❖ מהי הראיה לדברי הגר"ע יוסף בלשון האבקה רוכל?

'והגית בו' - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל. יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית. מערכת: סא"ל הרב שהם עורקבי רע"ו הלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד הלכה, סרן הרב דודי גרינפלד מפקד בית המדרש, אע"צ הרב חנניה שפרן, כתיבה ועריכה: טור"ר נועם שאל.

הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות:
bmlhalacha@gmail.com להצטרפות לקבוצת
ההלכה יומית לחיילים בוואצאפ וקבלת דפי 'והגית בו'
(קבוצה שקטה), סרקו את הקוד:

